

SCHÖPFLIN GYÖRGY

EURÓPA SOKRÉTŰ DILEMMÁI

Míg Európa számára a XX. század első fele teljes katasztrófa volt – amit maguk az európaiak idéztek elő –, addig a második fele jelentős sikereket hozott – melyek ugyancsak az európaiaknak köszönhetők. Emellett természetesen szintén jelentős szerepet játszottak Európa XX. századi történetének alakulásában nem európai hatalmak is – elsősorban az Egyesült Államok és a Szovjetunió.

Az elmúlt évszázad nyilvánvalóvá tette, hogy az európaiak képesek megtanulni a leckét és alkalmazni azt – szellemi örökségükkel együtt a jelen problémáinak megoldására. A legfőbb tanulság mind közül, hogy a legjobb döntések – a leghatékonyabbak és a legcélrányosabbak – akkor születnek, amikor az európaiak képesek magukra mint európaiakra gondolni, és amikor készek Európa érdekét saját államaik, nemzeteik érdekei elé helyezni; felismerni, hogy létezik a nemzeti identitásokat meghaladó európai identitás. Valójában az államok érdekeit is az szolgálja a legjobban, ha azok az európaiakhoz kapcsolódnak.

Európa keskeny, behatárolt terepén, ahol mintegy harmincöt különböző, politikai hatalommal bíró kultúra hat egymásra, ütközik, „politizál”, nem csoda, hogy mindennaposak voltak a konfliktusok, egészen az 1945-öt követő időszakig, amikor kidolgozásra került a konfliktusgeneráló struktúrák lebontásának mechanizmusa. Ez szükségszerűen a nemzetállami szuverenitás – ami a múltban a leghatékonyabb védekezésnek számított – egy részének – igaz, nem egészének – alárendelését jelenti egy magasabb szintű európai entitásnak.

Ez nem könnyű – tekintve, hogy az európai szocializációs folyamatra jellemző, hogy a kognitív (tudati) és volitív (akarati) szintek a nemzetállami, nem pedig az Európához tartozó fogalomkörből eredeztethetőek. Valójában azonban a nemzetállam-konceptiók, a nemzetállami érdekek és identitások jelentős mértékben a szélesebb értelemben vett európai környezetnek köszönhetik létezésüket.

Az európai örökség leglényegesebb aspektusai és dimenziói állandó

küzdelemben állnak egymással, hiszen Európa bármely legitim felfogásának – legitim, mert az európaiak többsége számára elfogadható – központi eleme az elméletek ütköztetése. (Itt jegyzendő meg, hogy ugyanakkor léteznek olyan elméleti hagyományok is, melyek elzárkóznak a gondolatok ilyen jellegű „versenyztetésétől”, és az élet legfontosabb céljának a harmónia megteremtését tekintik, elsőbbséget tulajdonítva a monisztikus gondolati rendszereknek.)

Ezen fő európai gondolkodási hagyomány sarkalatos tételei az utópiák és ideálok elutasítása, esetleg azok megkérdőjelezése, valamint a realitáshoz való ragaszkodás. Ezzel együtt, a felvilágosodás óta Európa rendelkezik azzal a képességgel, hogy önmagát kívülről szemlélje, hogy elfogadja saját adottságait, hogy felismerje saját esetlegességét, hogy a valóságról alkotott képe nem abszolút érvényű, hogy minden tételt meg lehet – és meg is kell – kérdőjelezni. Az abszolút értékek és alapvetésnek tekintett, megkérdőjelezhetetlen állítások elutasítása teszi lehetővé, hogy Európa reflexíven vélekedjen önmagáról. Ez az, amire – erős érzelmi töltésével – a nemzeti hagyomány nem képes, és ami miatt viszont nagyon nehéz meghaladni az idejétmúlt tradíciókat.

Nyilvánvalóan a fent leírtak nem illenek rá minden európaira minden helyzetben, minden időben, de lehetővé teszik az elitnek, hogy felülvizsgálva a régi elképzeléseket, új elméleteket adjon át a szélesebb társadalomnak, mely így megpróbálhat kitörni korábbi hipotézisei diszkurzív vasketrecéből. Valami hasonló zajlott le 1945 után, mikor az elit számos tagja megértette, hogy az 1939 előtti alapfeltevések katasztrófához vezették Európát. Felismerték, hogy ennek megismétlődését el lehet kerülni, és – legfőképpen – hogy a háború következményeként keletkezett vákuumban kivételes lehetőség nyílt ezen új elképzelésnek a megvalósítására.

E reflexív megközelítés egy másik dimenziója a hatalmat érinti. Erősen berögződött az európai gondolkodásba az a szemlélet, mely szerint a hatalom sohasem koncentrálódhat abszolút módon: létezniük kell eszközöknek a hatalom megkérdőjelezésére, vagy ezen eszközöknek fel kell éledniük, valahányszor egy uralkodó túl nagy hatalmat halmozott fel. Bizonyos értelemben erről szólt a második világháború, vagyis hogy gátat vessenek a náci Németország túlzott hatalomra való törekvéseinek. A háború utáni integrált Európa ilyen értelemben nem volt más, mint annak biztosítéka, hogy nem ismétlődik meg az európai hatalomkoncentráció. A hidegháború ugyanezt a tételt érvényesítette a Szovjetunió vonatkozásában.

A politikai szerkezet persze tökéletlenül sikerült, de valamelyest mégis kiállta az idő próbáját. A nagy kérdés továbbra is az, hogy a XX. századi európai integrációs eszközök működésképesek-e a XXI. században. A válasz e helyütt egy kérdőjel. Míg a mindennapokban működik az a komplex szabályozási rendszer, amit az EU és elődjei bevezettek – itt figyelmen kívül

hagyhatók a bürokratikus szabályozások abszurdításai, amiket persze a média kitüntetett figyelemben részesít –, addig az új évezred első évtizede bizonyság a látszólag megoldhatatlan paradoxonok létezésére.

Az EU jelenleg a nemzetállamok hatalomgyakorlásától eltérő hatalommal bír; leginkább a funkcionális hatékonyság áll ennek középpontjában (pl. környezetvédelmi szabályozások, élelmiszerbiztonság, illetve további kevésbé izgalmas területek), de ez a hatalom korántsem rendelkezik olyan fokú legitimitációval, mint amely mértékben gyakorolja azt. A különböző, az EU demokratikus legitimitációját erősítő törekvések ellenállásokba ütköznek – néhány esetben különösen nagy ellenállásba a tagállamok és közvéleményük részéről. Feltételezhetően létezik egy európai démosz, de valójában ez a démosz egyszerre nemzetállami és európai szintű kell legyen, ebben a formában azonban mégis egyszerűen működésképtelen. A francia, holland és ír népszavazások tanulságai is ezt támasztják alá.

Tehát, ha az EU-integráció folytatódik, az EU legitimitása – és nem a hatalma – további megerősítést igényel, de mindez a tagállamok hallgatolagos és folyamatos ellenállásába ütközik, az erősödő eurofóbiáról nem is szólva. Az Európa jövőjéről szóló vitának határozottan erre a problémára kell koncentrálnia, és nem az olyan elnagyolt, meghatározhatatlan félelmekre, mint az elméletben létező úgynevezett európai szuperállam.

A 2004-ben és 2007-ben csatlakozott új tagállamokat (Ciprus és Málta nem tartozik ebbe a körbe) ez különösen érinti, mivel olyan nehézségekkel küzdenek, melyeket a régi tagállamok sem nem értenek meg, sem nem akarnak megérteni. Nyilvánvaló, hogy 45 év egyeduralmi kommunizmusa egyike a meghatározó tényezőknek. De természetesen ezenkívül vannak más tényezők is. Ezen tagállamok demokratikus újjáépítése soha nem vált teljessé, befejezetté, és a kommunista hatalomgyakorlás beidegződései átöröklődtek a demokratikusan elszámoltatható és egyben európai hatalomba – habár ez utóbbi két hatalmi forma ritkán kerül megkülönböztetésre. Továbbá az új tagállamok magukban hordoznak problémás örökségeket a kommunizmust megelőző időszakból is. Ezek közül a legmeghatározóbb a modernitás modellje, ugyanis nem történt más, mint hogy a későn érkezők (az új tagállamok) a „Nyugat” egyetlen csomagját vették át. Az *acquis communautaire* adaptálása ebből a csomagból egy elem, amit képtelenek voltak, illetve nem is lehetett, helyi elvárásokra, követelményekre alkalmazni.

Az eredmény egy hosszú távú bizonytalanság és a cselekvőképesség hiánya abban az értelemben, hogy a hatalom gyakorlásának modelljéből a Közép- és Dél Európai államok sajátságai, nézőpontja figyelmen kívül maradtak. Ehhez még hozzáadódik az ezen társadalmakra jellemző egyfajta mellőzöttség érzése. Mindez a politikai rendszer alapvető gyengeségét

eredményezi, amelyben a szabályok „puhák” és alku tárgyai lehetnek, az implementáció alkalmatlan és az intézményi autoritás gyenge, törékeny, az elszámoltathatóság pedig nem felel meg az európai standardoknak. Az EU nem rendelkezik olyan eszközökkel, melyekkel ezeket a standardokat kikényszeríthetné – mondván, hogy a csatlakozott tagállamok már elérték azokat.

Ebből a szempontból az EU és az integrációs folyamat két belső problémával bír: egyfelől hogyan lehet az EU hatalmának legitimitását megerősíteni; másfelől, hogyan lehet biztosítani, hogy az új tagállamok megközelítsék a demokrácia és a joguralom minimális követelményeinek szintjét, melyek a régi tagállamok számára meglévő keretek. Ehhez a két belső problémához természetesen más külső kihívások is társulnak: az Egyesült Államok hatalmi kiterjeszkedése, Oroszország további céljai, Kína és más nem európai modernitások feltörekvései, a globalizáció hatásai, melyek egyértelműen aláátmasztják az EU alapjainak halaszthatatlan átförmálását.

Schöpflin György történész-politológus, Londonban a Királyi Nemzetközi Kapcsolatok Kutatóintézetének és a BBC-nek az egykori munkatársa és a Londoni Egyetem Jean Monnet-professzora, jelenleg európai parlamenti képviselő (Fidesz) és az Európai Parlament alkotmányügyi, külügyi és EU–Oroszország együttműködési bizottságának, illetve balkáni delegációjának a tagja/póttagja.